

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 10<sup>ΗΣ</sup> ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1979

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ

---

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ Β΄

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Μέσα στην Εδρώπη παρ' ὅλη τὴν καλλιέργεια τῶν αἰῶνων ὑπάρχει ἓνα βαρβαρικό πρωτόγονο στοιχεῖο, τὸ ὅποῖον παρουσιάσθηκε κατὰ τρόπο ἔντονο μὲ τὸν χιτλερισμό. Ἐκτὸς ὅμως τῆς μορφῆς αὐτῆς τοῦ βαρβαρισμοῦ καὶ πρωτογονισμοῦ, ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη, ποὺ ἐκδηλώνεται μὲ τὰ κομμουνιστικὰ κόμματα τῆς Εδρώπης καθὼς καὶ μὲ τὶς τρομοκρατικὲς ομάδες. Ὁ Χίτλερ ἄλλωστε ἐχρησιμοποίησε στὸ ξεκίνημά του μερικὰ ἑκατομμύρια ἀνέργων προλεταρίων. Ὁ ἐσωευρωπαϊκὸς αὐτὸς βαρβαρισμὸς ἐμπνέεται καὶ ἀπὸ τὸν ἀνιστόρητο ἄνθρωπο τῆς βόρειας Ἀσίας. Ὅσο ὅμως ἀκμαῖος κι ἂν εἶναι ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ὅσο δυναμισμὸ κι ἂν ἔχη ἢ δεξαμενὴ τοῦ αἵματος ποὺ λέγεται Ρωσία, δὲν μπορούμε ἐμεῖς οἱ Εὐρωπαῖοι νὰ τὸν ἀκολουθήσωμε, γιατί θὰ χάσωμε τὴν ταυτότητά μας ἀμέσως. Τοῦτο θὰ ἐσήμαινε πλήρη ἀλλοτρίωση τοῦ πνεύματος τῆς Εδρώπης, τὸ ὅποῖον ἔχει ὑποστῆ βασικὲς μεταβολὲς πρῶτον μὲ τὴ θεωρία τῆς ἐκλεκτῆς κοινωνικῆς τάξεως, δηλαδὴ τῆς ἐργατικῆς, καὶ δεύτερον μὲ τὴ θεωρία τῆς ἐκλεκτῆς φυλῆς, ὅπως τὴν ἀνέπτυξαν οἱ Γερμανοί. Ἡ Γερμανικὴ Ὑβρις ἀντέταξε στὴν ὅλη ἱστορία τῆς Εδρώπης τὸν βαρβαρισμὸ ὡς μέσον θεραπείας. Τὸν κακό της ἱστορισμὸ — ποὺ βαραίνει ἴσως σήμερα μερικὰ κεφάλαια τῆς εὐρωπαϊκῆς ζωῆς, ἢ Εδρώπη δὲν μπορεῖ ἀλλιῶς νὰ τὸν νικήσῃ παρὰ μὲ τὴν καλὴ της ἱστορικότητα. Ὁ ἱστορισμὸς εἶναι ἐν γένει βλαβερός, ἀλλὰ ἔχει τὸ προνόμιο νὰ μὴν ἐκβαρβαρώνῃ.

Θὰ ρωτήση ἴσως κανεὶς, γιατί νὰ μὴ φύγωμε ἀπὸ τὸν βαρβαρισμὸ τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ τὸν κακὸ ἱστορισμὸ ποὺ βαραίνει τὴ ζωὴ μας καὶ νὰ προχωρήσωμε ἔξω ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, νὰ συναρτήσωμε τὰ πνεύματα τῶν ἄλλων πολιτισμῶν καὶ νὰ συγχωνευθοῦμε μαζί τους, νὰ γίνωμε πανανθρώπινη κοινωνία καὶ παγκόσμια ἱστορία ; Ἐκεῖνος ὁ ἴδιος λόγος ποὺ ἐμποδίζει τὸν κομμουνισμὸ νὰ γίνῃ πανανθρώπινος, δηλαδὴ τὸ ἰδιότυπο πνεῦμα τῶν διαφόρων πολιτισμῶν ποὺ ὑπάρχουν ἐπάνω στὴ γῆ, αὐτὸς ἐμποδίζει καὶ μᾶς, ἂν θέλωμε νὰ προχωρήσωμε σὲ πανανθρώπινη ἱστορία. Ἐκεῖνο ποὺ θὰ γεννηθῇ ἀπὸ τὴν τάση αὐτὴ δὲν θὰ εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ἓνας ρομαντικὸς πανθεισμὸς. Αὐτὸς ὅμως εὐκόλα χάνει τὴν πραγματικότητα καὶ γυρίζει γρήγορα σ' ἓναν ἱστορικὸ σκεπτικισμό, ὁπότε καὶ τὰ πνεύματα τῶν ἄλλων πολιτισμῶν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ δικοῦ μας χάνουν τὴν προσωπικότητά τους.

Εὐτυχῶς ὅτι τὰ πράγματα τῆς γῆς εἶναι ἔτσι, γιατί πραγματικά ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ ἐπικρατήσῃ ἓνα μονοσήμαντο πνεῦμα ἐπάνω στὴ γῆ. Τοῦτο θὰ ἦταν ἓνας ἀφόρητος δογματισμὸς ποὺ θὰ ἐσήμαινε καὶ τὴν συντέλεια τοῦ πνεύματος. Κατὰ καλὴ ὁμως τύχη τὰ πνεύματα τῶν πολλῶν πολιτισμῶν ἔχουν δική τους προσωπικότητα καὶ ἔτσι ἀντίσταται τὸ ἓνα ἐναντίον τοῦ ἄλλου. Τὸ οἰκουμενικὸ ποθοῦμενο λοιπὸν τῶν φαντασιοκόπων δὲν ὑπάρχει, ὑπάρχουν μόνον τὰ πνεύματα τῶν λαῶν καὶ τῶν πολιτισμῶν. Τὰ πνεύματα αὐτὰ ἀπλώνονται τὸ καθένα ἀνάλογα μὲ τὸ δυναμισμό του, ἀλλὰ δὲν γίνονται κατ' οὐσίαν οἰκουμενικά. Ἐτσι μὲ τὸν Ἀλέξανδρο ἀπλώθηκε τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα ὡς τὰ ἀνώτατα δυνατὰ ὄρια, ὡς τις Ἰνδίες. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὁμως ἀδυνατίσει πολὺ ἡ πρώτη του ἐστία, ἡ μητρόπολις. Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ μὲ τοὺς Ρωμαίους. Κατὰ δὲ τὴ νεώτερη ἐποχὴ τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ μὲ τὴ Δυτικὴ Εὐρώπη. Ἡ ἐπέκταση τοῦ πνεύματος τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἐδημιούργησε ὑπερπόντια κέντρα πολιτισμοῦ, καὶ τὸ κυριώτερο ἦταν ἡ Ἀμερικὴ, ὅπου ὁμως συνήρτησε ἀρχαίους ἰσχυροὺς πολιτισμούς, ὅπως στὴν Κίνα καὶ στὶς Ἰνδίες, ἐκεῖ δὲν κατώρθωσε κατ' οὐσίαν νὰ ἐπικρατήσῃ καὶ νὰ ἐπεκταθῇ ὁ πολιτισμὸς του. Τὸ γεγονὸς τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς, παρ' ὅλα τὰ μηχανικὰ μέσα ποὺ διέθετε, ἐσταμάτησε σὲ ὠρισμένα ὄρια ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῶν πραγμάτων, θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ δίδαγμα γιὰ τὸν κομμουνισμό. Ὅπως δὲν ὑπάρχει παγκόσμιο πνεῦμα, ἀλλὰ μόνον πολλὰ πνεύματα, ὅπως δὲν ὑπάρχει παγκόσμιος ἱστορία μὲ τὴν πραγματικὴ τῆς ἔννοια, ὅπως δὲν ὑπάρχει παγκόσμιος βουδδισμὸς, τὸ ἴδιο δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ παγκόσμιος κομμουνισμὸς, ἔστω κι ἂν τὸν δεχτοῦμε ὡς θρησκεία.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ λεχθῇ ἐδῶ ὅτι ἡ Ἀσία δὲν συνέλαβε ποτὲ οὔτε τὴν ἀφηρημένην ἰδέαν τῆς οἰκουμένης, οὔτε τῆς παγκόσμιας ἱστορίας. Ἐτσι ἡ Ἀσία ἔμεινε

καὶ εἶναι ἐγγύτερα στὴν πραγματικότητα καὶ περισσότερο πιστὴ στὸν ἑαυτό της. Ἀντίθετα ἐμεῖς οἱ Εὐρωπαῖοι συλλάβαμε αὐτὴ τὴν ἰδέα τῆς παγκόσμιας ἱστορίας, τὴν γράφομε ὁμῶς ἀπὸ τὴ σκοπιὰ μας, δηλαδὴ κατ' οὐσίαν γράφομε πάντα Εὐρωπαϊκὴ Ἱστορία. Ὅλα τὰ πνεύματα, ἔτσι πιστεύουμε, ἐκβάλλουν μέσα στὸ πνεῦμα τῆς Εὐρώπης, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα, αὐτὰ εἶναι αὐτοκέφαλα καὶ αὐτόγνωμα καὶ δὲν ἔχουν καμμία σχέση μετὰ τὸ πνεῦμα τῆς Εὐρώπης. Ἀκόμη καὶ ἡ μεγαλόπνοη φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἐγέλου βάζει τὴν Εὐρώπη στὸ τέρμα τῆς πορείας τοῦ πνεύματος καὶ θεωρεῖ τὴν Ἀσία ὡς ἀπαρχὴ τοῦ πολιτισμοῦ. Μέσα ἀπὸ αὐτὴ τὴ συνείδηση ὅτι ἡ ἱστορία προχωρεῖ ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ πρὸς τὴ Δύση, ἔγραψε τὴν φιλοσοφία τῆς παγκόσμιας Ἱστορίας ὁ Ἐγκελος. Πράγματι ὁμῶς καὶ ὁ Ἐγκελος ἔγραψε φιλοσοφία τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἱστορίας, γιατί δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀλλιῶς, ἀφοῦ ἡ Ἀσία εἶναι κλειστὴ καὶ αἰώνια ἀμίλητη πρὸς ἐμᾶς.

Ὁ σκοπὸς ὁμῶς τῆς ἱστορίας εἶναι, κατὰ τὸν Ἐγκελο, νὰ συμπέσῃ τὸ ἀτομικὸ μετὰ τὸ γενικὸ, ὁ ἄνθρωπος νὰ συμπέσῃ μετὰ τὸ λόγο τοῦ κόσμου, τὸ ὑποκείμενο νὰ συμπέσῃ μετὰ τὸ ἀντικείμενο. Τοῦτο τὸ γενικὸ ποὺ γίνεται πρόσωπο στὴν ἱστορία εἶναι, κατὰ τὸν Ἐγκελο, τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας στὴν Ἀσία — κατὰ τὸν Ἐγκελο — ἦταν ὅτι ἐκεῖ ἦταν ἕνας μόνον ἐλεύθερος κι αὐτὸς τύραννος. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἦταν δοῦλοι. Τὸ βῆμα ὁμῶς πρὸς ἐσωτερικὴ ἐλευθερία, ὅπου ὅλοι τείνουν νὰ συμπέσουν μετὰ τὸ λόγο καὶ νὰ πραγματώσουν μέσα τους τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου, τοῦτο δὲν ἔγινε στὴν Ἀσία, ἀλλὰ στὴν Εὐρώπη. Ὁ μαρξισμὸς διετήρησε τὴ διαλεκτικὴ τοῦ Ἐγέλου, ἀλλὰ ἀνέστρεψε τὸ νόημά της. Ἀλλάξε τὴ φιλοσοφικὴ τῆς βάση. Τὴ διέστρεψε καὶ τὴν παρέφθειρε. Ἐχει ὁμῶς καὶ σ' αὐτὸν ἡ διαλεκτικὴ τὴν τάση πρὸς τὸ καθολικὸ, πρὸς τὴν καθολικὴ ἐξέλιξη τῆς ἀνθρωπότητας. Ὁ σκοπὸς ὁμῶς ἀλλάζει. Ὁ σκοπὸς στὸν Μάρξ δὲν εἶναι νὰ γίνῃ ὁ ἄνθρωπος λόγος, ὅπως ζητεῖ ὁ Ἐγκελος, ἀλλὰ ὁ σκοπὸς εἶναι ν' ἀκολουθήσῃ ὁ ἄνθρωπος τὴ βουβὴ νομοτέλεια τῆς ὕλης καὶ νὰ ὑπαχθῇ σ' αὐτὴ τὴ νομοτέλεια. Εἶναι βέβαιο ὅτι καὶ ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἐγκελς εἶχαν κατανόηση γιὰ ὅ,τι ὀνομάζεται διαλεκτικὴ, ἔστω κι ἂν ἡ ἐφαρμογὴ τῆς γίνεται ἀπὸ αὐτοὺς στὴν ὕλική πλευρὰ τῆς ζωῆς καὶ ὄχι στὴν πνευματικὴ. Οἱ ἐπίγονοι ὁμῶς καὶ τῶν δυὸ αὐτῶν συντακτῶν τοῦ κομμουνιστικοῦ μανιφέστου ἔμειναν πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴ διαλεκτικὴ, πραγματικὰ τὴν ἀντικατέστησαν μετὰ τὸ νόμο τῆς αἰτιότητας, δηλαδὴ τὴν ἀπλοποίησαν κατὰ τρόπο βάνανσο.

Ἀλλὰ εἴτε τὴ διαλεκτικὴ τοῦ Ἐγέλου, εἴτε τὴ μαρξικὴ διαλεκτικὴ, εἴτε τὴν αἰτιότητα τῶν ἐπιγόνων τοῦ Μάρξ, εἴτε ἀκόμη τὰ σχήματα τῆς νεώτερης κοινωνιολογίας χρησιμοποίησωμε, δὲν θὰ μπορέσωμε νὰ καταλάβωμε τὸ νόημα τοῦ

ευρωπαϊκού πολιτισμοῦ, γιατί όλα αὐτὰ τὰ σχήματα ἀδικοῦν τὴν πραγματικότητα, τὴν παραποιοῦν.

Ἐναγκασιότητα καὶ ἐλευθερία εἶναι πὸν δημιουργοῦν τὴν ἱστορία, καὶ ἡ διαλεκτικὴ τῆς δὲν εἶναι βουβή, ἀλλὰ ἔχει καὶ λόγο, καὶ τὸν λόγο αὐτὸν τὸν προβάλλει ὁ ἄνθρωπος, γιὰ νὰ τὴν κατευθύνῃ. Ὅ,τι ἐνδιαφέρει ὅμως τὸν ευρωπαϊκὸ ἄνθρωπο εἶναι νὰ συλλάβῃ τὸ νόημα τῆς ἱστορίας του, νὰ τὸ αὐτοσυνειδητοποιήσῃ μέσα του. Ὅτε ἡ λεγόμενη παγκόσμια ἱστορία, ὅτε ὁ μαρξισμὸς τὸν βοηθοῦν σ' αὐτό, γιατί όλα αὐτὰ τὰ σχήματα ἀπολυτοποιοῦν μία πλευρὰ τῆς ἱστορίας καὶ συγχρόνως ἀποχρωματίζουν τὰ πράγματα καὶ γεννοῦν μιὰ πνευματικὴ ἀλαζονεία ἀπαράδεκτη.

Τὸ χρέος εἶναι νὰ καταλάβωμε ὅτι ἡ Εὐρώπη ὑπάρχει ὡς χωριστὴ ὄντοτητα πνεύματος μὲ ἕφος πολιτισμοῦ δικό της. Ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἴδιο τὸν πολιτισμὸ πρέπει συνεπῶς νὰ ἔλθῃ καὶ ἡ αὐτοκατανόησή του. Ὁ μαρξισμὸς ὅμως δὲν εἶναι αὐτοκατανόηση τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ, γιατί τὸν ἐνδιαφέρει μόνον ἡ ἀποκαλυπτικὴ ἰδέα τοῦ μέλλοντος. Τὸ πνεῦμα ὅμως πὸν γεννήθηκε στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπλώθηκε ὕστερα στὴν Εὐρώπη ἀναμειγμένο καὶ μὲ τὸν ἐξελληνισμένο χριστιανισμὸ δὲν εἶναι πνεῦμα προφητικό, ὅτε ἀποκαλυπτικό, ἀλλὰ προσκαλεῖ τὸν κάθε ἄνθρωπο νὰ εὔρῃ μέσα του τὸν προσωπικό του δαίμονα καὶ αὐτὸν νὰ τὸν καλλιεργήσῃ, δηλαδὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ευρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ συγκεντρώνεται γύρω ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς προσωπικότητος.

Μὲ τὴν ἀνέυρεση καὶ τὴν καλλιέργεια τοῦ ἀτομικοῦ δαίμονος πλάθεται ἡ προσωπικότης καὶ ἀσφαλίζεται ἡ ἐσωτερικὴ εὐδαιμονία. Τοῦτο ἐπικυρώνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ πολιτισμὸς τῆς Εὐρώπης δὲν εἶναι πολιτισμὸς ἐνὸς λαοῦ, ἀλλὰ ταυτόχρονα πολλῶν λαῶν, πὸν ὅλοι ἔχουν ἀτομικότητα καὶ προσωπικότητα.

Τοῦτο ἄλλωστε εἶναι τὸ νόημα τῆς ἐλληνικῆς ἰδέας: κάθε λαὸς νὰ γίνῃ πρόσωπο. Ὁ ευρωπαϊκὸς πολιτισμὸς κλείνει λοιπὸν μέσα του τὸν πλοῦτο πολλῶν ἐποχῶν καὶ πολλῶν πνευμάτων, πρᾶγμα πὸν δὲν ἔγινε πουθενὰ ἄλλοῦ. Αὐτὴ ἡ πολυτυπία πνευμάτων καὶ λαῶν τοῦ ευρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἀποκλείει κάθε μονοσήμαντη καὶ μονόγραμμη ἐρμηνεία. Δὲν εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ μνήμη, ἀλλὰ ἡ ἐσωτερικὴ, πὸν ὁδηγεῖ πάντοτε τὸ νεώτερο ευρωπαϊκὸ πολιτισμὸ ὡς τὴν ἀρχὴ τῆς καταγωγῆς του, τὴν Ἑλλάδα. Ἡ μνήμη αὐτὴ μάλιστα ἐντείνεται καὶ γίνεται γονιμώτερη σὲ κάθε μεγάλη στροφῆ τοῦ ευρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἐτσι ἔγινε στὴν Ἐναγέννηση, στὴν ἐποχὴ τῆς θύελλας καὶ τῆς ὀρμῆς, ὁπότε οἱ ἐνθουσιαστικοὶ τῆς φορεῖς φθάνουν ὡς τὴ δημιουργικὴ ἀμνησία. Στὴν Εὐρώπη αἵματα καὶ πνεύματα, δουλεύτηκαν, ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἐνώθησαν, ὥστε νὰ δώσουν μονοσήμαντη ἔννοια τοῦ

ευρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως ζητᾶ ὁ κομμουνισμὸς καὶ ὁ χλωμὸς ἀφρημένος ἱστορισμὸς καὶ ρομαντισμὸς. Ἐναμφίβολο εἶναι ὅτι οἱ Ἕλληνες μέσα σ' αὐτὸ τὸ πολυδύναμο γίνεσθαι τῆς Εὐρώπης, εἶναι ἡ μοναδικὴ ἀληθινὴ μεγαλοφυΐα, γιατί ἐγέννησαν ἀπ' ἀρχῆς ὅλα τὰ νοήματα καὶ ἐσχημάτισαν πρῶτοι ὅλα τὰ μεγάλα πρότυπα. Γιὰ τοῦτο ἐνώνεται ἡ νεώτερη Εὐρώπη, οἱ λαοὶ τῆς μὲ τὰ καινούργια τους αἵματα, τόσο συνειδητὰ μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ καλλιεργοῦν τόσο ἔντονα τὴν ἱστορικὴ τους μνήμη.

Κάθε βῆμα τοῦ νεώτερου πολιτισμοῦ προϋποθέτει τὸν ἀρχαῖο. Τὸ ἴδιο γίνε-  
ται καὶ μὲ τοὺς Ρωμαίους, ὅσον ἀφορᾶ στὴν ἰδέα τοῦ θετικοῦ δικαίου. Καὶ κατὰ  
τὸν Μεσαίωνα ὑπῆρχε ἡ μνήμη γιὰ τὴν ἀρχαιότητα. Μὲ τὴν Ἀναγέννηση ὅμως  
καὶ τὴν Μεταρρυθμίστη ἡ μνήμη ἤλθε ἐγγύτερα στὶς πρῶτες πηγές, στὰ ἀρχαῖα  
κείμενα καὶ στὰ κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἡ πάλη πού ἀνοίγει ἡ Εὐρώπη  
κάθε φορὰ πού ἀναγεννιέται ἐγκραίνεται σὲ τοῦτο : ὅτι τείνει νὰ ἀποβάλλῃ ἀπὸ τὴ  
μνήμη τῆς τὸ περιττό. Καὶ περιττὸ γίνεται κάποτε ἓνα μέρος τοῦ συστήματος  
τῶν ἐννοιῶν πού ἐσχημάτισε μιὰ προηγούμενη ἐποχὴ γιὰ τὴν ἀρχαιότητα. Τοῦτο  
ἔγινε στὴν Ἀναγέννηση, στὴν ἐποχὴ τῆς θύελλας καὶ τῆς ὀρμῆς καὶ στὸν αἰῶνα  
μας, ὁ ὁποῖος ἐμόχθησε ν' ἀποβάλλῃ τὸ περιττὸ περίβλημα πολλῶν ἐννοιῶν τοῦ  
περασμένου αἰῶνα γιὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Ἡ ἐποχὴ μας ἔχει ἐγγύτερη σχέση πρὸς τὰ πράγματα τῆς ἀρχαιότητος.  
Ἔτσι π. χ. ὁ Πλάτων γιὰ τὸν πολὺν Zeller δὲν εἶναι ὅ,τι εἶναι γιὰ μᾶς σήμερα,  
ὀλόδροσος καὶ αἰῶνια νέος. Ἡ ἀδιάκοπη αὐτὴ αὐτοκριτικὴ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ  
ἡ ἐπιστροφή στὶς καθαρὲς πηγές τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὸ ἄλλο δίνει στὸν εὐρωπαϊκὸ  
πολιτισμὸ τὸ βάθος του, τὸν περίπλοκο δυναμισμὸ του, τὴν ἀέναη κίνησή του πρὸς  
τὰ ἔμπροσ, καὶ ταυτόχρονα τὴν αὐτοσυνείδηση τῆς ἱστορικότητάς του, δηλαδὴ τὴν  
ἀμφίστομη κόψη του. Ἔτσι συμβαίνει, ὥστε μόνον ἐδῶ στὴν Εὐρώπη νὰ ὑπάρχη  
ὁ παράδοξος αὐτὸς δυνικὸς δυναμισμὸς, δηλαδὴ τὸ πνεῦμα, ἐνῶ κινεῖται πρὸς τὰ  
ἔμπροσ, νὰ ἔχη συνάμα καὶ συνείδηση γιὰ τὶς ρίζες του. Καθὼς τὸ πνεῦμα κινεῖται  
πρὸς τὰ ἔμπροσ στὴν Εὐρώπη, δὲν ἀφίνει πίσω του ἀπολιθώματα ἀλλὰ ζωντανὲς  
μορφές τῆς πορείας του, οἱ ὁποῖες τοῦ εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴν αὐτοσυνείδηση  
τοῦ παρόντος. Ἔτσι τίποτε δὲν βοηθεῖ νὰ καταλάβωμε τὴν ἱστορικὴ στιγμή ὅπου  
βρισκόμαστε, ὅσο ἡ Ἀναγέννηση καὶ ἡ ἐποχὴ τῆς θύελλας καὶ τῆς ὀρμῆς. Ὅπως  
στὴν Ἀναγέννηση διαλύθηκε τὸ μεσαιωνικὸ σύστημα ζωῆς, ἔτσι καὶ σήμερα δια-  
λύεται τὸ σύστημα ζωῆς καὶ ἰδρύεται καινούργιο. Ἐῴμαστε στὴν ἀπαρχὴ μεγάλης  
στροφῆς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἴσως αὐτὴ εἶναι συγκλονιστικώτερη ἀπὸ  
ἐκείνη. Ὅπως ἡ Ἀναγέννηση προέκυψε μέσα ἀπὸ τὰ σπλάχνα τοῦ Μεσαίωνα,  
ὁμοια καὶ τὰ σπέρματα τῆς σημερινῆς στροφῆς εἶναι μέσα στὸ πνεῦμα τῶν τριῶν

τελευταίων αιώνων. "Όπως στην 'Αναγέννηση, έτσι και σήμερα τὸ πρῶτον κινουῦν εἶναι ἡ ἐπιστήμη, μετὸν ἀπίθανο δυναμισμὸ τῶν ἐννοιῶν της. 'Αντίθετα πρὸς τὴν Εὐρώπη οἱ ἐξωευρωπαϊκοὶ πολιτισμοὶ δὲν ἔχουν τὴ συνείδηση γιὰ τὴ διαλεκτικὴ τῶν γεγονότων πρὸς τοὺς ἐδημιούργησαν. Τοῦτο λοιπὸν ἐξηγεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι μόνον στὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ ἦταν δυνατό νὰ γεννηθῆ καὶ ἡ ἐννοια τῆς ἐντελέχειας. 'Ο 'Αριστοτέλης τὴν συνέλαβε πρῶτος καὶ ἐρμήνευσε μ' αὐτὴν τὴ ζωὴ καὶ ὁ χριστιανισμὸς τῆς ἔδωσε μεγαλύτερο βάθος, γιὰτὶ κατ' αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἀνθρωπότης ἔχουν τὸ σκοπὸ μέσα τους. "Ἐτσι ὁ Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς εἶναι μία ἐντελέχεια μετὸν ὅλην διαλεκτικὴ τῶν μορφῶν καὶ τῶν δυνάμεων του. 'Απλούστερα εἶναι ἓνα ἀδιάκοπο γίνεσθαι μορφῶν πρὸς ἔχει τὸ σκοπὸ μέσα του. Οἱ σημερινὲς δυνάμεις, πρὸς κινουῦνται μετὸν τὴν βιαιότητα καὶ ὀρμητικότητα, εἶναι οἱ καρποὶ πρὸς προέκυψαν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς 'Αναγεννήσεως καὶ ἐντεῦθεν. 'Ο δυναμισμὸς τῶν καρπῶν αὐτῶν εἶναι πολὺ ἰσχυρὸς, κάποτε μάλιστα ὀδηγεῖ καὶ στὸν αὐτομηδενισμὸ του. 'Αλλὰ καθὼς τὸ πνεῦμα ἀγωνίζεται νὰ θέσῃ καινούργιες μορφές, πολλὰ αὐτοκαταστρέφονται, καὶ πολλὰ παρασύρονται ἀπὸ τὴν ὀρμητικότητά του. Οἱ δυνατότητες εἶναι πολλές, ἀλλὰ θὰ ἐπικρατήσουν μόνον ἐκεῖνες πρὸς ἔχουν μέσα τους τὸ σπέρμα τοῦ μέλλοντος. Τοῦτο εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ διαλεκτικὴ τῆς Εὐρώπης, ἡ ὁποία ἐντείνει τὴν ἱστορικότητά της, δηλαδὴ τὴ συνείδηση ὅτι τὸ πνεῦμα της ἔρχεται ἀπὸ κάπου καὶ βαδίζει πρὸς κάπου. 'Αρνητικὴ καὶ θετικὴ πλευρά, ἀποσυνθέτουσα καὶ συνθέτουσα πλευρὰ αὐτῆς τῆς διαλεκτικῆς, συνοδεύουν ἡ μία τὴν ἄλλη. "Ἰσως ἐμεῖς βλέπουμε μόνον τὴν ἀποσύνθεση. Μαζὶ μετὸν ἀποσυνθέτουσα διαδικασίᾳ βαδίζει καὶ ἡ πλαστουργικὴ. Στὴ διαδικασίᾳ ὅμως αὐτὴ τίποτε γόνιμο δὲν χάνεται. Αὐτὴ τὴν ἐσωτερικὴ αὐτοκάθαρση ἡ 'Ασία δὲν τὴν γνωρίζει. 'Ἡ Εὐρώπη, ὅπως καὶ ἡ 'Ελλὰς στὴν ἀρχαιότητα, εἶναι ἀνοικτὴ, γιὰτὶ δὲν φοβᾶται κατ' οὐσίαν καμμιά ἰδέα, γιὰτὶ ἡ διαλεκτικὴ της εἶναι ὀργανικὴ, ἐσωτερικὴ. 'Αντιθέτως τὰ κομμουνιστικὰ καθεστῶτα εἶναι κλειστά, γιὰτὶ ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει διαλεκτικὴ.

Μετὸν ἐσωτερικὴ της διαλεκτικὴ ἡ Εὐρώπη θὰ ὑπερικήσῃ κάθε ἀνατρεπτικὴ ἰδέα. 'Ο εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς ἐξελίσσεται πρᾶγματι κατὰ τὸν κανὸνα τοῦ ἐσωτερικοῦ του πυρήνα, ὁ ὁποῖος εἶναι πολυδύναμος καὶ ἀντινομικός. "Ἐτσι π. χ. ὅταν ἡ λατινικὴ Εὐρώπη γίνεται στατικὴ στὸ θέμα τῆς θρησκείας, σηκώνεται ἡ βόρεια Εὐρώπη καὶ διαμαρτύρεται καὶ συνάμα ἀναπτύσσει ἓνα τεράστιο δυναμισμὸ, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀντίκτυπο ὄχι μόνον στὴν πνευματικὴ, ἀλλὰ καὶ στὴν ὀικονομικὴ ζωὴ, ὅπως κατὰ τρόπο μνημειώδη ἔδειξε ὁ Max Weber μετὸν ἔργο του «Κοινωνιολογία τῆς Θρησκείας». 'Ο Weber ἔδειξε ὅτι τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα ἔχει πρωταρχικὴ σημασία γιὰ τὴν ὀικονομικὴ ἀνάπτυξη ἑνὸς λαοῦ ἢ ἑνὸς πολιτισμοῦ.

Ὁ Weber κατέδειξε ὅτι τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα τῶν διαμαρτυρομένων καταξίωσε τὴν ἐργασία κατὰ τρόπο ἀπόλυτο. Αὐτῆς τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ συναίσθηματος δημιουργημὰ εἶναι ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ. Συνάμα ὁ Weber ἔδειξε ὅτι ἡ οἰκονομία τῶν ἀσιατικῶν πολιτισμῶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ θρησκεία τους. Καὶ ἡ οἰκονομία εἶναι δημιουργημὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο καταφαίνεται σήμερα ἀπὸ τὴν μελέτη ὄλων τῶν πολιτισμῶν τῆς γῆς. Ἐνας λαὸς ἢ ἓνας πολιτισμὸς ἔχει τόση ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομίας του, ὅση ἀνάπτυξη ἔχει τὸ πνεῦμα του.

Καταλήγομε μὲ τὴ γνώμη ὅτι ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς εἶναι σήμερα πάλι σὲ μιὰ καινούργια ἀφετηρία. Συνάμα πιστεύομε ὅτι ὁ εὐρωπαϊκὸς ἀνθρωπισμὸς λαξεύει βαθύτερα τὸ νόημα καὶ τὴν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο πηγάζει ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ παράδοξο τῆς Εὐρώπης. Τοῦτο εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος εἶναι ἡ Μεσόγειος μὲ τὰ δύο κλασσικὰ πνεύματα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ βόρεια πλευρὰ της μὲ τὰ καινούργια αἵματα καὶ μὲ τὸν φραουστικὸ τιτανισμὸ πὺ τὰ διακρίνει.

---